

ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ У ХЕРЦЕГ-НОВОМ

Познато је да се Раде (Радивоје) Петровић, дошњији црногорски митрополит и пјесник Петар II Петровић Његош, као дечко учио у школи Јосифа Троповића у Топлој, крај Херцег-Новога, града који је заводио још у својој раној младости, навраћао у њега и пјевао о њему. О томе су многи говорили и оставили извјесне полатке и забиљешке, најчешће још као причања и предања. Али све је то кратко и узгредно, умногом и произвољно. О Његошу се ни до данас не може са сигурношћу тврдити колико је времена остао и учио код Јосифа Троповића, када је то било, у које вријеме и гдје се све школовање одржавало, да ли само у Топлој или, како неки мисле, и у Савини. На крају, не може се са сигурношћу рећи ни колико је учитељ могао да користи и научи свога ученика.

О свим овим питањима многи су говорили и износили своја мишљења и закључке који су најчешће несудјелачени, хипотетични и различити. Да би ствар била јасније и прегледније изложена, ми ћемо их утланом хронолошки изнијети и пропраити их са нашим мишљењем и схватањем.

Године 1833. (20. децембра) Димитрије Владисављевић, познати грчкиански учитељ, пријатељ Вука Караџића и писац, писао је адматинском епископу Јосифу Рајачићу о „младом и талентованом“ Његошу приликом његовог задржавања у Трсту на повратку из Русије да се његов народ од њега „може великом добру надати“, додајући још за њега да га је „његов стриц, митрополит Петар I послао (још) као дете от четрнаест година у Бокү, у манастир Савину, да се чему обучава“!

За Његоша и његов живот, чију је „величину одмах познао“, рано се заинтересовао и пјесник Станко Враз, као уредник часописа „Коло“. На његово друто, „повторително захтевање“, Милорад Мелаковић, цетински учитељ и историчар, у писму од 8. фебруара 1848. године, написао је да је Његоша „у години

¹ *Летопис Матице српске*, 1936, новембар — децембар, 315—316.

1825. послао његов свети стриц (Петар I) у Нови (Castel nuovo), у манастир Савину, да првопочетни плод науке окуси“, гдје је „пробавио годину дана“, па потом се „на стричев позив повратио у своје отечество“.²

Петар Достинић, Херцеговљанин, за „второг владика, Петра Петровића“, свог некадашњег школског друга са Топле, изнио је у својим успоменама да се „три мѣта учио код Јосифа Троповића, а након тога да је „свом стрицу, првом светом архиепископу Петру“, отишао и да је он „с истијем на Цетиње пошао и тамо два мјесца проводио“.³

Године 1877. у својој студији „Петар Петровић Његош“, наш познати књижевни историчар и критичар Светислав Вуловић, говорећи о Његошевом школовању, каже за њега да га је његов стриц владика Петар узео к себи у манастир на Цетињу да га као ђак слуша, гдје је „готово самоучки научио добро читати и писати“, а 1827. год. послао га је „калуђеру манастира Савине у Боки, Јосифу Троповићу, који је онда учио оне који су се спремали за монашки чин“. „Код њега је он“ — наставља Вуловић — „остао две године и мало више — и ту му је била сва богословија“.⁴ Слично је и руски научник П. А. Лавров у својој књизи „Петр II Петровичъ Његошъ владика черногорскій“ за Његоша написао да га је 1825. године узео код себе у манастир на Цетињу Петар I као ученика за послућу, гдје му је први ученик био калуђер Мисаило,⁵ затим владичин секретар Јаков Цек⁶ код којих је за кратко вријеме научио да чита и да пише.⁷

Други Његошев биограф, такође Рус, Павле Аполоновић Ровински, о владичином школовању у Боки, није ништа поузданије могао да каже од Лаврова. Углавном, он је поновно оно што је овај казао. Само за разлику од осталих Ровински прихвата донекле наводе Вука Врчевића да је Његош „прије свега учио у Котору“, како је он сам, по причању сенатора Стевана Перкова Вукотића, изјавио главарима у моменту када се спре-

² Павле Поповић, *Враз према Његошу, Цетиње и Црна Гора*, Београд, 1927, 184.

³ Мих. Вукчешић, *Из једнога наших Његошевог школског друга, Записи*, 1929, IV, 243.

⁴ Светислав Вуловић, *Петар Петровић Његош, Целокупна дела*, I, 80—81.

⁵ Мисаил Цветковић (1801—1883), родом из Трна, из Заспола. Први је Његошев учитељ. У Црну Гору је дошао крајем 1822. године, а напустио 1831. Као калуђер служио је у Дечанима, у Морачи, Паштровићима, на Цетињу и на Савини. Волио је народне пјесме и записивао их. Радо је читао Андрију Качића Миошића. (С. Вукмановић, *Мисаил Цветковић, Огледи*, 1964, бр. I, 84.

⁶ Јаков Цек, емигрант који је дошао из Подгорице.

⁷ П. А. Лавровъ, *Петр II Петровичъ Његошъ владика черногорскій и его литературная дѣятелность*, Москва, 1887, 19.

Петар II Петрович Георгиди

мао да иде ради владичества у Русију. „Како ћу онако ненаучен ићи да се владичим“ — рекао је тобож тада Његош — „ако бога знате? Нијесам ни двије године у Котору учио, а двије-три на Топлој у Кастелнови код игумана Јосифа Троповића, па ми треба јошт, и колико да знате приучити, па онда одити у Русију“.⁸ Поводом овога Ровински закључује „да се Раде, без сваке сумње, није спремао по својој вољи за калуђера, али има основа за претпоставку да га за то ни стриц није припремао“. „Првобитно он је одређен био за свјетско образовање“ да би доцније „за своје довршење бесумње послан био у Русију“. „Неко од Петровића“ — каже даље Ровински — „обавезно се морао посветити свјетском образовању, зато што је у кући Радоњића, која је у свему конкурисала Петровићима, био један Буза, образован у Западној Европи, који је путовао по њој и живио у Енглеској, гдје је научно енглески језик. Али Радоњићи су то могли урадити, јер су били гувернери и богати људи, а владика је до 1825. године био без сваких средстава“. „Тек када се 1827. године Борђије Петровић показао неполобан за своју намјеру“, одрекавши се учења у духовној акадeмији у Русији, а тиме и владичанског положаја у Црној Гори, „Рада су послали у Савину“.⁹ Др Лазар Томановић, Бокељ, који је о Његошу као владалоцу написао познату студију, говори нешто више о његовом школовању. Прихватајући навођење Милорада Мелаковића да се Његош родио 1811. године, он за њега још каже да је од дванаест година постао ђак Троповићев на Топлој, гдје је остао „преко три године“ и да је исто толико доцније учио и код новог учитеља, Сима Милутиновића.¹⁰

Томановићево мишљење о Његошевом школовању у Топлој прихватило је углавном више писаца: Јово Љепава,¹¹ Јаша Продановић,¹² Сава Накићеновић,¹³ Марко Станишић,¹⁴ М. Вукелић,¹⁵ Сви они сматрају да је оно трајало „три“, „око три“, „дуне три“ или „преко три године“. Једини Јован Грчић држи да је Његошево школовање у Топлој трајало „двје године и мало

⁸ Вук Врчевић, *Ограци за историју Црне Горе* — забавник *Дубровник* за 1870. годину, Дубровник, 1871, 105.

⁹ П. Аполонович Ровински, *Ровински о Његошу*, Цетинье, 1967, 34.

¹⁰ Др Л. Томановић, *Петар II Петровић Његош као владалац*, Цетинье, 1896, 2, 3, 5.

¹¹ Јово Љепава, *Лекције из историје српске књижевности*, Цетинье, 1896, 95.

¹² Јаша Продановић, предговор Његошевог дјела *Лажни цар Шћепан Мали*, СКЗ, Београд, 1902, 4.

¹³ Сава Накићеновић, *Бока*, Насела српских земаља, IX, Београд, 1913, 142.

¹⁴ Марко Станишић, *О школовању владике Рада на Топлој*, *Споменица манастира Савине*, Котор, 1930, 36.

¹⁵ М. Вукелић, *Побједа*, 1947, 7. VI.

више".¹⁶ Дочим, Јован Скерлић¹⁷ и Јеремија Живановић¹⁸ су мишљења да је оно било само „неко време“ и „нешто мало“. Још неодољивији је од ових био др Видо Латковић, који је иначе о Његошу написао солидну књижевну студију. По његовом схватању „Његош се није дуго задржао на Топлој већ је у јануару 1827. године поново био на Цетињу.“¹⁹

Сва ова навођења и нагабања о Његошевом школовању у Топлој поколебао је професор Ристо Драгићевић једним новооткривеним архивским податком. У писму од 20. јануара 1827. године, које је Петар I упутно Јеремију Гагићу, руском конзулу у Дубровнику, у којем се жали на свога синовца Борбију да „не успијена у науци“ и да је заборавио „на свој положај који му је народ одредио и на који га с нестрпљењем очекује“, налази се и сљедћи додатак, написан на посебном парчету хартије: „Има још синовацах у мене, а особливио један који је стојао годиште и по данах кол јером(о)наха Јосифа Троновића на Топлу; зна нешто читати, види се пријатне физиономије и добре нарави, по ево моје ждлости што нијесам у состојаније да га пошљем и содержим у које училиште у Росији и што не смијем ову милост у Височајнаго Авора просити.“²⁰

На основу овога Драгићевић је прихватио да се Његош у Топлој школовао „свега годину и по дана“ и да је то „углавном било од средине 1825. до краја 1826“, што по нашем мишљењу, не мора бити сасвим тачно.²¹ Ријечи Петра I да је Раде „годиште и по стојао кол Троновића“ могу да се двојачко схвате: да је тамо свега толико учио, а може и да је само провео, „стојао“. Ако се прими прво тумачење, које сматрамо да је природније и тачно, онда излази да је Раде двије школске године учио у Топлој, што би временски, календарски, значило да је то било дужи по што професор Драгићевић наводи да је било од средине 1825. до краја 1826. године. Ово наше мишљење потврђивало би и казивање Петра Достинића да је Раде у Нови дошао 1826. и 1827. године, што значи из двапут, највијероватније у току двије школске године. У току школовања он је, свакако, повремено напуштао Нови и одлазио кући, на олмор и иначе. Павле Ровински за њега каже да „није стално проживио у манастиру, ма колико да је тамо био, већ је често, као што је то уобичајено, одлазио кући к родитељима (на Његушима) и к стрицу на Цетињу“.²²

¹⁶ Јован Грчић, *Историја српске књижевности*, Нови Сад, 1903, 132.

¹⁷ Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд, 1921, 175.

¹⁸ Јеремија Живановић, *Примери нове књижевности*, I, Београд, 1913, 138.

¹⁹ Видо Латковић, *Петар Петровић Његош*, Београд, 1963, 24.

²⁰ Ристо Драгићевић, *Чланци о Његошу*, Цетиње, 1949, 41—42.

²¹ Исто, 43.

²² П. А. Ровински, *нав. дј.*, 31.

Петар Лубарда, Школа на Топузи у којој је Његош учио.

То исто мисли и књижевница Исидора Секулић. Она вјерује да је Раде за вријеме овог свога школовања правио „прекиде“, краће или дуже, из нама непознатих разлога, „можда и због понестајања средстава“, а може бити и због тога што га школа, „као даровито дете није била у стању да чврсто привуче“.²³ Но, и без овога, с обзиром на његово владање и брзо савлађивање и постизање успјеха у учењу, он није могао да се дуже задржи у Троповићевој школи, највише ако је то могло да буде двије школске године.

У вријеме када је дошао у Херцег-Нови, Раде Томов, како су га обично другови звали, није имао ни пуних дванаест година, ако је то било 1825, а ако је 1826, како каже Достинић, имао је тринаест. Био је стасит и врло лијепог изгледа. Још док је као дијете живио на Његушима помиње се да је за главу био ниши од својих вршњака. Духовно је показивао велику бистрину, радозналост и даровитост. Стога га је стриц Петар I рано узео код себе, на Цетиње. Ту, у Цетињском манастиру, Рада је, поред поменутих учитеља Мисаила и Јакова Цека, вјероватно у нечему поучавао и Иванчик Николајевич Попов, Рус, који је 1806. године, за вријеме борбе са Французима дошао у Бокв са руском флотом, а дошавије прешао на Цетиње, гдје је постао тјелохранитељ и повјерљива личност Петра I.²⁴ У вријеме када је требало да пође у Троповићеву школу, Раде Петровић је био научио да чита и „за кратко време“ — како каже Ненадовић — „знао је онолико колико су знали и они што су га учили. Поред све своје врло живе и несталне младости, игре и шале са својим друговима, прочитао је све књиге што су у манастирској библиотеци (на Цетињу) биле“.²⁵ Али, на овоме се млади Његош није задржао. Његов „дух“ — каже Врчевић — „није никако могао да мирује“. Раде је одмах почео да записује важније црногорске јуначке народне пјесме, да их учи напамет, пјева уз гусле и да их ствара. Прва његова пјесма коју је написао била је „пресмијешна, више сатирична по историјски, о неким ђеклићким сватовима“. Петар I, који је бунду пратио духовни развој свога синовца, прорицао му је да ће „бити одличан јунак и паметан човјек“. Такве његове особине, као и жеља владинца да га припреми себи за наследника, пошто са Борбијем није успио, одлучили су те га је послао у Топлу, у школу Јосифа Троповића, онда на гласу познатог учитеља и духовника. Троповића је још од раније Петар I познавао као моралног и ревносног калуђера. Он га је и рукоположио у Стањевићима за јеромонаха.

²³ Исидора Секулић, *Његошу књиги дубоке оданости*, I, Београд, 1951, 63.

²⁴ Саво Вукмановић, *Иван (Иванчик) Поповић, Стварање*; Цетиње, 1951, бр. 1—2.

²⁵ Љубомир Ненадовић, *О Црногорцима*, СКЗ, 1929, 121—122.

На путу до Херцег-Новога Његоша су допратили оба стрица, Петар I и Сава, отац Томо, архимандрит Јосиф Павковић, настојатељ манастира Острога, протопоп Никола Матановић, један Вукотић с Чева и Аazo Пророковић. По писању књижевника Вељка Радојевића, на основу причања Петра Достинића, Његошева друга, владикy су и његову пратњу Херцеговљани врло уредно и „свечано дочекали“ без обзира на њихову вјероисповијест.²⁰

Владика је „становао у ћелији на Топлој, а остали су гости отсјели у манастиру Савини“. Како је у то вријеме било „чувених и богатих фамилија, то су се оне надметале ко ће прије да угости наше Црногорце“, причао је Достинић, али владика се „најчешће захваљивао и остајао у нашој скромној ћелијици“. „Високи гости су у Херцег-Новоме провели осам дана.“ „При доласку владика је препоручио ошвицу да слуша учитеља као свога оца.“ Раду је тада било, по причању Достинићевом, тринаест година, „а изгледао је да има осамнаест“. „Према њему ја сам био“ — каже Достинић — „као дијете од тринаест година, према сам од њега много старији био, шест година и четири мјесеца.“²¹

У вријеме када је Његош постао ђак у Троиновићевој школи, село Топла је припадало Херцеговској општини. Раније од 1718. до 1797. оно је, са још тринаест приморских села, већином старе жупе Драчевице, сачињавало посебну Топалску општину (Comunità di Topla). Насељено је православним и католичким становништвом. Густина насеља се временом мијењала. Године 1778. било је свега 953 становника, 671 православних и 282 католика.²² Педесет година скоро касније, управо 1825. уочи самога Његошева доласка у Нови, према подацима из Которског епархијског архива, у селу је било 562 православна становника, јер нам други нијесу познати, 296 мушких и 269 женских. Њихови преци једним дијелом доселили су се из Херцеговине послје разрушења манастира Тврдоша 1693. године са владиком Саватијем Љубиобратићем, а нешто је дошло и из Црне Горе. Село је имало двије цркве, стару, посвећену св. Георгији, која је подигнута 1680. године за вријеме мајстачке владавине на руше-

²⁰ Вељко Радојевић, *Неколико цртица из дјетињства Петра II Петровића Његоша*, Глас Црногорца, 1890, бр. 45.

²¹ Исто. — Петар (Перо) Достинић је рођен 29. јуна 1807. године у Херцег-Новоме. Јосиф Троиновић му је био ујак. Учио је заједно са Његошем на Топлој и био му је као „неки надзорник и друг кала бј Троиновић одлазио по парохији“. Од њега су остала извјесна казивања о Његошу по нашим листовима. „Залутао је био црквењак и учитељ на Топлој.“ Доцније је ишао по свим бољим кућама те је учио дјевојчице српској књижи.“ Умро је првих дана октобра 1895. године (*Глас Црногорца*, 1895, 14. октобра).

²² Др Борђе Миловић, *Становништво Топле у другој половини XVIII вијека*, Бока, 1972, бр. 4, 89—90.

шинама једне турске цамије, и новија, парохијална, Св. Спаса (Св. Вознесења) са грбљем, која је довршена 1713. год. Унутрашњост Вознесењске цркве украшена је била даровима чувенога грофа Саве Владиславића, тајног савјетника руског цара Петра Великог, његовог љубимца, истакнутог дипломате и амбасадора у Кини, књижевника и великог патриоте.²⁹ Од старина на Топољ су се још видјеле развалине Предивана, гдје је по мишљењу неких била турска судница или, како други мисле, станови српских монахиња. Доље, ниже самога пута, који је пресијецао село, стрчале су и зидине бивше епископске резиденције коју је Сава Љубибратић пренио био из Чадака и ту још саградио дворску капелу св. Николе. Од осталих грађевина, уколико их је било, нестало је свих трагова. „Послије ослобођења од Турака“ — како једном рече књижевник Иво Андрић, који се интересовао о Топољу у вези са Његошевим тамошњим николовањем — „све је рушено, што је на њих потсјећало. Остао је само по неки топоним“.³⁰ У таквом амбијенту, на захтјев мјесног становништва, које је претежно било православно, досељавано махом из Херцеговине, епископ Венедикт Краљевић је актом од 28. фебруара 1812. године дозволио Јосифу Троповићу да отвори школу која се са ћелијом налазила уз само гробље Св. Вознесењске цркве, на источној страни.³¹ Истовремено му је наредио да убудуће станује у црквеној ћелији, како би лакше могао да задовољи сваку духовну потребу својих парохијана.³²

Троповић је, по ријечима Исидоре Секулић, био „први и једини како-тако регуларни учитељ Радивоја Петровића“. У свом раду придржавао се свакако извјесног ондашњег школског система и устројства. „Био је из добре породице, али са тадашњом у нас слабом спремом и за свештеника.“³³

Сви остали учитељи, које је Његош прије тога имао, уколико нам је познато, били су и још мање стручно припремљени, случајни, привремени и неорганизовани. Троповић је једини имао одређени циљ и смјер у учењу и васпитању. „За оно вријеме“ — каже руски научник Лавров — „он је био познат као руководиоца мадаића који су хтјели да приме монашко звање, али,

²⁹ Јован Дучић, *Гроф Сава Владиславић*, Питсбург, 1942, 234. — Сава Владиславић је родом Херцеговац, чија породица потиче из Јасеника, недалеко од Гацка. Живео је око 1660—1738. године.

³⁰ По усменом казивању.

³¹ Како је зграда временом знатно била рунирана, то је јуна 1947. године приликом прославе стогодишњице „Горског вијенца“, оправљена и стављена под кров. Тада је изнад улазних авијских врата постављена и спомени-плоча са натписом: „У овој кући је Његош учио основно образовање од 1825—1827. год.“ Данас је зграда претворена у стан мјесног свештеника.

³² Епархијски архив, Котор, 28, II, 1812, бр. 561.

³³ Исидора Секулић, *нав.* дј., 63.

разумије се, био је лишен сваког озбиљног образовања”³⁴ Његово образовање је било монашко, које је стекао у Савини код свога ујака Инокентија Дабовића. Али у основи оно је било „површно и оскудно”,³⁵ поред све цијене и хвале које су појединци Троповићу одавали, сматрајући га да је врло учен и да се духовно знатно уздигао изнад своје средине. За ондашњег которског среског начелника Патона, његовог савременика, како је то извјештавао далматинског барона Томаша, то је „човјек достојанственог и здравог изгледа”, који је „настојао да недостатак видјела (науке и знања) покрије примјерним владањем”. Истицао се „рениошћу у обављању божје службе” и „снадао је међу најбоље парохијске свештенике”³⁶.

Истина, Троповић је био примјеран свештеник, вриједан, савјестан, повјерљив и предан својим дужностима. Обављао је више различитих послова. Као парох вршио је богослужење, вјенчавао, кршћавао, сахрањивао умрле, по селима убирао милостињу за цркву, читао молитве над болеснима и учитељевао. Понекад је рјешавао и међусобне спорове који су настајали међу поједицима у мјесту и ван Новог, у Боки. Вишеструко запослен и активан, Троповић се издвајао од остале своје сабраће и својом појавом и држањем. „Био је лено васпитан” — каже за њега Исидора Секулић — „са наклоношћу за неки виши стил у свему што је предузимао и радио.”³⁷ То му је још више подизало углед и доносило популарност.

Троповићева „школа просвјетљенија”, у којој је Његош учио, била је нека „прста мале приватне школе” за „бољу децу из Херцег-Новог и околине”³⁸. Каква год да је „није била лабава”. Памтили су је доцијен њени баци и „сећали је се”. Смјештена је била у калуђерској ћелији. По опреми је била једноставна. Од школског намјештаја, умјесто клупа, имала је само „неколико повећих направљених столова и таблу”. „Устројени је била у духу ондашњег времена.”³⁹ Од предмета у њој су се учили „мали и велики буквар,⁴⁰ часловац, мјеснословац, псалтир, цјеније црквено, рачуница, па и италијански језик”⁴¹. „У то вријеме”, по ријечима Петра Достинића, једног од бивших ученика те школе, а доцијен и њеног наставника, „које би дијете успјело

³⁴ П. А. Лавров, нав. дј., 18.

³⁵ Вук Врчевић, нав. чл., 112.

³⁶ Љубо Влачић, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 1937, књ. XVII, св. II, 248.

³⁷ Исидора Секулић, нав. дј., 63.

³⁸ Исто.

³⁹ Томо К. Поповић, *Калуђер Јосиф Троповић, учитељ ал. Рада, Босанска вила*, 1910, бр. 18 и 19, 279—2280.

⁴⁰ Један од таквих букара из кога су могли вјероватно да уче и њени Троповићеве школе налази се данас и у манастиру Савини. Израђен је марта мјесца 1692. године у Москви. Илустрован је са разним сликама и симболима из природе.

⁴¹ Томо Поповић, исто.

да изучи све ове (поменуте) предмете сматрало се да је изучио све науке".⁴² Достинић је Троповићеву школу називао „клерикадном“. Она је, у ствари, то и била. На првом мјесту спремала је младиће за будуће свештенике и калуђере. Њу су посјећивали скоро и сви доцнији свештеници, не само херцеговачке околине, него и читаве Боске которске. Поред њих код Троповића су учили и многи доцнији бокељски поморски капетани, трговци и други. Код њега је прво учио и Вук Поповић, доцније познати гимназијски катихета у Котору.⁴³ Број ученика се пео до педесет. Махом су то били православци. Али међу њима је било и католика који су жељели да науче ћирилицу, како би могли да се и њоме служе при читању и писању. Један од католика је био и син конта Борђија Војновића, „мали Јово“, предак пјесника Ива и брата му др Луја Војновића.

Као ђак у Троповићевој школи Раде Петровић се издвајао од својих другова, не само узрастом него и читавом својом појавом. „Био је поширих плеча и гајан и уз то врло лијепо одјевен, по црногорски. На глави је имао капу, а на себи „бијелу кошуљу с подвртном огрлицом, памадар, бјелачу (гуњ) од шајка, а преко ње златом извезену бечерму, гаће од плаветне ране, бијеле сукнене доколенице и опанке. Љети је обично ишао умљен и бос“.⁴⁴

Са Достинићем, по његовом причању, Раде је свуда заједнички био, учио, излазио и играо се на пловке и брахе. Заједно су вечеравали, обједовали, спавали и ишли с Троповићем у мидостињу. Једном ријечју, причао је Достинић, свуда су заједно били и дружили се. Са њима је у то вријеме учио и син кнеза Бура Војновића, мали Јово, кога је најчешће Достинић доводио у школу, уколико послуга не би била слободна да то учини или неко други из дјечакове породице. Једнога јутра са Достинићем је опинао и Раде. Мајка Јовова је врло лијепо примила другове свога сина. Почастила их је, те су са њим и доручковали. У то се појавио и кнез Бура и чим је сазнао за Рада ко је, широм је отворио врата на салону своје куће, увео га унутра, посадио га на диван и зачуђеној жени довикнуо: „Јадна не пошла, не знаш ти ко је ово — братанић митрополита Петра I, будући господар Црне Горе!“. „Сцена та“ — просуђује правилно Исидора Секулић — „асп је доказ угледа Петровића и Црне Горе.“⁴⁵ У Топлој и у Новоме Раде је био лијепо гледан и пажен. Око њега указивано је и више бриге и старања. Он се и сам друкчије осјећао од својих другова. „Осјећао се да није само ђак, него и

⁴² Вељко Радојевић, нав. чл.

⁴³ После је школовања на Топлој Вук Поповић је три године учио у Богословији у Сремским Карловцима.

⁴⁴ Вељко Радојевић, нав. чл.

⁴⁵ Исидора Секулић, нав. чл., 64.

господичић Петровић, Црногорац кућић", што му је давало и више слободе и поносније држање. У учењу, сазнајемо од Достинића, да је био добар ученик, бољи од свих осталих, а било их је преко педесет. Био је митар, памтљив и врло оштроуман. Због тога га је учитељ Троновић много волио и често узимао да га у чему год послуша и нешто уради. Рада је, због његовог „изванредног памћења“ много био заволио и један други учитељ, који је њега и Достинића „поучавао по један сат дневно из рачуна и читања и из писања италијанског језика“. То је био један побожан старац, звани Пијеро Президенте, који је живио у манастиру св. Антуна. Достинића је знао „често да прекори да слабо учи“, наводећи му као примјер Рада кога је „очински љубио“. Био је јако изображен калуђер“ и „учио је скоро сву угледнију дјецу из Новог“ бесплатно и без награде. Једино ако би му „дјечји родитељи штошта даровали о Божићу и Ускрсу“.⁴⁶ Да је Његош учио италијански језик код неког католичког фратра у Новоме, увјеравао нас је 1951. године и књижевник Марко Цар. У то вријеме тамо је живио и неки Никола Шпадић који је давао часове из италијанског језика.⁴⁷

За вријеме свог школовања у Топлој Његош није научио италијански. За Троновића је већ утврђено да га није знао и да је најмање могао да га предаје у школи.⁴⁸ Његош је највише научио италијански на Цетињу, учећи га сам и уз помоћ других. У томе му је могао знатно да помогне и његов стриц, Петар I, за кога је једном речено да је „с таквом елегансијом и тако чисто говорио италијански као да је Римљанин или Тосканин“. Али, према биографским подацима које је Милорад Медаконић о Његошу дао за Вразово „Коло“, за њега стоји да је италијански почео да учи тек после 1834. године. Биће највјероватније да је то било његово интензивније учење, када је Петар Бирковић, добар познавалац италијанског језика, живио и као учитељ служио на Цетињу. Но и прије овога, још 1831. и 1832. године, Његошу је могао знатно да користи у учењу овога језика и дугогодишњи тришћански учитељ Јевто Поповић, кога је он као „ученог и изображеног човјека једно осам мјесеци уздржао у својој кући и трези“.⁴⁹ Што се тиче Радова уопште школовања у Топлој, Вук Врчевић за њега каже да се „врло мало користио (тамо) у науци, зато што није имао никаквих других, и спрам његове способности, настављења, осим у читању сваковрсних црквених књига, у пресрпском писању и у црквеном пјењу, без икаквог правилног, а камоли (х)армоничног гласа; како је слушао, онако је и научио, и може се рећи сакат (у пјешњу), као и

⁴⁶ Вељко Радојевић, нав. чл.

⁴⁷ Епархијски архив, Котор, фасц. за 1819.

⁴⁸ Саво Вукмановић, *Да ли је Његошев учитељ, Јосиф Троновић знао италијански?*, *Стварање*, 1951, бр. 7—8.

⁴⁹ Вук Врчевић, нав. чл.

у богословској науци до смрти остао".⁵⁰ Да је Његош врло мало својевремено из богословља научио и сам је једном признао. Године 1847, када га је Вук Караџић замолио да му благослови превод „Новог завјета“, одбио је да то учини и упутио га на друге српске владике у Угарској који су учени и познају сва црквена правила и каноне, јер његово „мњење“ — рекао је — „не би важило ништа“.⁵¹

За свога синовца Рада да је мало научио у Троповићевој школи, увиђао је и његов стриц Петар I. У већ наведеном писму од 20. јануара 1827. године, које је послао Јеремији Гагићу, он је за њега написао да само „зна нешто читати“. Слично је о Његошу писао и Љубомир Ненадовић, који је, иначе, био у могућности да сазна многе појединости из његова живота, које ће засвагда остати тајна. За његово школовање у Топлој каже да „ту не имахаше таквих учитеља које за кратко време својим читањем у науци није превазишао. Са житијама светих отаца у манастиру се није могао задовољити! Он је узамљивао светске књиге из вароши и читао их. Свом стрицу на Цетињу писао је и покашто тако шаљива писма, да се и сам стари и брижни владика често насмијао и главарима показивао их и читао. Кад се вратио на Цетиње, донео је собом нових различитих књига“,⁵² највише световног духа и карактера. Оне су га највише интересовале и закупљале његов радознали дух. Шта је све до тада Његош у Новоме „учио и научио нема ни трага“. Извјесно је „да италијански тада није научио да говори“, иако је за тај предмет у Новоме, као што смо видјели, имао и приватног учитеља. У настави није нам познато ни колико је дневно школских часова било, колико су трајали и како су одржавани. По Достинићевом казивању само сазнајемо да су ученици „једину забаву“ имали у часовима школског одмора и то у бацању камена с рамена, скакању скока и игрању на пловке“.⁵³

Као ученик слободу духа и расположења Раде Петровић је изгледа највише доживљавао када се налазио ван школе, у слободној природи и када је у пратњи свога учитеља Троповића и у друштву са својим другом Достинићем и црквењаком одлазио по селима ради убирања милостиње и обављања других разних парохијских и црквених дужности. У заједници они су обилазили сва села Топалске општине и извршавали све послове који су се од цркве и за њу тражили. Учествовао је у скупљању милостиње, која се повремено сакупљала од свих прапославних домаћинстава, одлазио на свадбе, сахране, крштења, славе и саборе. Сва ова путовања по новској околини, која је обично обављао пјешке, док би Троповић јахао на коњу, поред свег

⁵⁰ Исто, 112.

⁵¹ Милорад Медаковић, *Петар Петровић Његош*, Нови Сад, 1883, 127.

⁵² Љубомир П. Ненадовић, *нав. дј.*, 121—122.

⁵³ Вељко Радојевић, *нав. чл.*

напора, причињавала су му задовољство и разоноду. Љутио би се на свакога ко би покушао да му их ускрати из неке пажње и обзира да се не би излагао труду. Раде је волно шетње и излете. Они су га подсећали и на његове ране младићке и весело прожњивене ловћенске дане.

Путовања са Троповићем Раде су освјежавала и кријешла, али су му понекад доносила и опасности. Једном, када се био одвојио од свога учитеља и са Достинићем изјашао у шетњу према Суторини, Турци, који су били на стражи на Жвњинама, мислећи да су то њихови поданици, који нијесу смјели да јашу коње на њиховом земљишту, гаћали су их из пушака. Другом приликом, када је морао да прође поред неког турског насеља, опет у Суторини, Раде је, како је то забиљежила књижевница Јелена Лазаревић, из опрезности да га Турци не напану, узео пушку из куће Вука Гудеља и наоружао се.⁵⁴ Овакви случајеви су јако узнемиравали Троповића. Он је стријепио и плашио се за свога ученика. Неком Турчину, Ибраги Диздаревићу, који се био заинтересовао за њега, називајући га „јунаком“, није хтио да каже ко је и одакле је, већ га је приказао као да је Бокељ из Луштице. Троповић Рада никада није пуштао самога. Он га је најчешће сам узимао са собом, када је куда одлазио, или му је дозвољавао да иде са Достинићем и црквењаком. Са овом двојицом Раде је неколико пута ишао у прошњу, у Луштицу, гдје је по цио дан са њима „ишао од куће до куће“. Увече би одсједао код попа Ника Калуберовића, пријатеља, који је био ожењен од Петровића са Његуна. Код њега је знао да проведе као гост и по три и четири дана.

Са Достинићем и црквењаком Раде је са допуштењем Троповићевим ишао и у шуму по дрва. Као и они увијек је доносио балицу да не би ишао празан. Када га је због овога обично Троповић карао, он би му увијек као оправдање одговорио: „А могу ли, оче, доћи празан, а они да носе?“⁵⁵

Једном је Раде са Достинићем посјетио и село Убле, гдје је овај имао да крсти дијете свога кума, попа Митра Васиљевића. Домаћин је госте врло лијепо примио и угостио. На одласку испратио их је са још неколико убљанских главара под барјаком и уз пјесме које су пјевали у њихову част, пратећи их чиган сат хола. Раде је овога дана био особито весео. Свом другу Достинићу је рекао да му је то био најмилији дан који је са њим у друштву провео.⁵⁶

На овим путовањима Раде је уважаван и као сродник и снцовац Петра I. У њему су многи већ и гледали будућег митро-

⁵⁴ По саопштењу Ника Доклестића, Херцеговљанина, који је о овоме читао у рукописним биљешкама књижевнице Јелене Лазаревић.

⁵⁵ Вељко Радојевић, нав. чл.

⁵⁶ Исто.

политовог наследника и господара Црне Горе. Према њему су се умногом тако односили и његови претпостављени, чинили му извјесне уступке и давали више права и слободу. О таквом једном моменту из његова живота остало је и сјећање поменутог убљанског свештеника, Митра Васиљевића, које је по казивању његовог унука саопштио сам књижевник Трифун Букић.²⁷ Васиљевићева сјећања откривају нам донекле и слику из Радова живота када се понекад као ученик налазио на Савини. „Биће да је то било неће 1825. или 1826. године“, сјећао се Васиљевић, једног празничног дана, за вријеме ручка на којем је старјешина манастира Савине, архимандрит Никанор Богетић, задржао био и њега као госта. На ручку је био и учитељ Троповић. Са њима је ручавао и Раде Петровић, али за разлику од осталих, који су сједили, он је „стао у дну трпезе и стојећи ручао“. Био је „дијете, али одрасло и веома наочито, питома израза, али за те године и необично озбиљна погледа“. Обучен је био у црногорско одијело. Његова појава јако је заинтересовала Васиљевића и на његово зачуђено питање ко је, одговорио му је старјешина Богетић да је „то синовац митрополита Петра I“, којем су због тога „учинили почит да обједује с (њихове) трпезе. Али као ученик мора да стоји поред свога учитеља и манастирског старјешине“. У похвалу Ралову Васиљевић је примијетио: „А да... красан је младић“, на што је Троповић још и додао: „И даровит!“²⁸

Као Троповићев ученик Раде је често посјећивао манастир Савину, вјерујемо више него и једно друго мјесто у околини. Њега је манастир привлачио као дијело и гласовито знање и као духовно сједиште које је вјечно посјећивано. У њему је он налазио одмора и стицао практичног искуства и знања у проширењу свога образовања. По ријечима Петра Достинића манастир је био „втори Јерусалим у (коме) су се извршавала сва црквена правила као у Јерусалиму, назда а наособито у вријеме када је свтопочивши отац архимандрит (Јован-Инокентије) Дабовић приносио славне науке из Русије“.²⁹ За манастир Рада је везивао и његов учитељ Троповић који је као члан савинске калуђерске братије и као васпитач свога васпитаника најчешће са собом узимао. На Савину Раде је нарочито одлазио за вријеме црквених и народних празника и свечаности. Он је тамо одлазио и проводио, али није и становао, како понеко мисли. О томе и немамо ниједан податак који би нам сигурно посвједочио. Напротив, Троповићу је 1812. године, приликом отварања школе, изрично и наређено да „има да стоји у келију црквону у Топлу“.³⁰ Као васпитач он ни свога васпитаника није

²⁷ В. Латковић и Н. Банашевић, *Саовременици о Његову*, 1951, 5—7.

²⁸ Исто.

²⁹ *Записи*, 1929, IV, 242.

³⁰ Епархијски архив, Котор, фасц. за 1812, бр. 561.

смио да удаљава од себе. За труд који је уложио око његовог „васпитанија и науке“ добио је на крају и новчану награду.⁶¹ О мјесту учења и становању Његошевом за вријеме његовог херцеговског школовања говори и Сава Накићеновић. Он сматра да је „погрешно тврђење Љуба Ненадовића и Милорада Мелаковића као да се владика Раде учио и становао на Савини“. „Он се учио“ — пише Накићеновић — „у кућици на гробљу код топаљске цркве. У истој је кући и становао са калуђером Јосифом, Петром Достинићем и још можда с ким, а сасвим је разумљиво да је често залазио, па и ноћивао у Савини, па и по бољим нашим кућама“.⁶²

У Троповићевој школи, вјерујемо да је владао строги калуђерски ред и повученост. „Једина им је забава била“ — причао је осамдесетогодишњи Достинић — „у часовима школског одмора бацање камена с рамена, скакање у скок и играње на пловке“.⁶³ Раду је још дозвољено било да са Достинићем иде у град, када би то изискивале црквене и друге опште потребе. За њега је још у предању остало да је о славама св. Јована и св. Стевана посјећивао породице поморских капетана Марка, Јока, Михаила и Васа Комненића и Шпира Милашиновића, чији су се преци са владиком Саватијем Љубибратићем доселили из Бањана и Херцеговине.⁶⁴ Прије скоро четрдесет година слушали смо од старих Херцеговљана, по причању опет њихових предака, да је Раде ноћу, кришом од свога учитеља, одлазио у Нови на вечерње забаве и весеља. То исто је за њега забиљежио и Вук Врчевић да је у граду „ноћно и дневно походио веселе састајке бео момци и девојке играју и пјевају“, кријући се од свога учитеља. „Отац Јосиф, када је за ово сазнао“, — пише Врчевић — „убојао се“ за свога ученика „да се не би у чемугод покварио, а и видио је да код њега, стојећи, нема шта више да научи“. Стога је одмах јавно владика, Петру I, да је његов синовац научио толико колико је доста за једног калуђера и зато да би га опет примио к себи на Цетиње“.⁶⁵

На путу за Цетиње Рада је допратио његов школски друг Достинић. Била је недјеља када су стигли у Цетињски манастир, послије завршене литургије, Петар I их је са браћом Савом и Томом примио у својој одаји, сједели за столом на којем су били крст и јеванђеље. Док се грлио са Радом, сузе су му текле

⁶¹ Др Мих. Вукчевић, нав. чл., 242—243.

⁶² Сава Накићеновић, *Ка изучавању Његоша, Шематизам Бихокоторске епархије*, 1877, 28, 29; *Босанска вила*, 18, 19, 280. — У *Гласу Црногорца* од 14. октобра 1895, у којем се саопштава смрт Петра Достинића, за „владика Рада“ се каже да „није учио у манастиру Савини, као што се уопће мислило, по томе што је о. Јосиф био савински калуђер, него на Топаљу, гдје је овај учени калуђер био парох“.

⁶³ Вељко Радјевић, нав. чл.

⁶⁴ По усменом саопштењу Ника Доклестића.

⁶⁵ Вук Врчевић, нав. чл., 112.

низ образе. Том приликом Достинић је као гост остао у Црној Гори два мјесеца. За то је вријеме са Радом и у пратњи свештеника Јосифа Бућина посјетио више пригорских села, поред других, Његоше, Беклиће и Кућишта. На поласку га је Петар I обдарио са дванаест аустријских цекива, а за ујака му, учитеља Троповића, послао је педесет, рекавши му: „Ово ти је, моја душо, дарак за љубав што си се лијепо гледао и љубио са момем синовцем Радом, а ове педесет предај твојем ујаку за васпитанија и за науку коју је положио около мојега синовца Рада.“⁶⁶

Казивања Петра Достинића у вези са Његошевим повратком на Цетиње врло су кратка и „мршава“. У њима је Достинић углавном о себи говорио, о свом гостовању у Црној Гори и о Троповићу. Дочим о Његошевом растанку и опроштају са Херцег-Новим и о утисцима које је отуда пошло, што би посебно било интересантно, нема ни ријечи. Није ништа речено ни о његовом посљедњем виђењу са учитељем, који послѣје тога није дуго живио, о његовој школи и раду у њој.⁶⁷ Сву ову недореченост и празнину покушала је психоаналитичком пронашљивошћу да објасни и допуни Исидора Секулић. На растанку са Приморјем „Раде је ћутао“, каже Секулић. „У његову упечатљиву (дјечакову) душу уселиле су се биле без сумње нове чежње.“ „Са Приморја је он, можда, понео, место неког италијанског канцониера, слику неке приморске девојчице нежне коже, сунчаних очију, и оног мазног говора приморскога женскиња у којем често има више музике него смисла. Оставио је сигурно момчић Раде своју сенку у рајском крају око Херцег-Новога“, да би допније на Цетињу, „у влажном и суром манастиру, гупио прве мутне или болне успомене“. „И то је, уосталом“ — додаје Секулић — „једна диплома за будућет песника.“⁶⁸

За Његоша је Бока „и пре и после Троповића била учитељ, стварни учитељ“. Његову школу са механичком наставом и са искладаним „семестрима“, Раде је „брзо заборавио“, али приморске успомене и „носталгије“ остале су му до смрти.⁶⁹ Свога учитеља он се „није ни касније често сећао“. „Изгледа да га није поменуо“ — каже др Видо Латковић — „ни у разговору са Димитријем Владисављевићем 1833, када је причао о свом школовању“. „Чак је тада и боравак у Херцег-Новом свео на по године.“ Професор Латковић мисли да се Његош могао и увриједити на учитеља Троповића због поруке коју је упутио Петру I да га позове са Топле и задржи код себе у Цетињском манастиру. За Његоша и Владисављевић каже да га је стари вла-

⁶⁶ Др Мих. Вукчевић, нав. чл.

⁶⁷ Троповић је умро од кашњ 6. августа 1828. године и сахрањен из Савини.

⁶⁸ Исидора Секулић, нав. дј., 65.

⁶⁹ Исто.

дика позвао к себи.⁷⁰ Његош и прије тога, убрзо, пошто је постао управитељ земље, у писму од 6. децембра 1830, које је послао архимандриту Макарију Грушићу, настојатељу манастира Савине, у којем му пише да ће му исплатити дуг од 160 талира, који му је остао дужан његов покојни стриц Петар I, ни једном ријечју не помиње Троповића, који је, истина, двије године прије тога био умро. Међутим, Грушићу изражава дубоку захвалност и остаје му „навсегда обавезан за љубав“, коју му је „показао в (његовом) отсуствију в Кастел Новје“. На крају га моли да „принесе“ од његове „стране нижајнсеје поклоњеније г-ну Стефану Чувковичу, г-ну Марку Гојковићу, г-ну оцу Герасиму всесердечњејше“ . . .⁷¹

Прва посјета коју је Његош учинио Херцег-Новом, пошто га је као ученик био оставио, била је 26. новембра 1833. године. Била је недјеља, празнични дан. Његош се враћао из Русије, из Петрограда, гдје је три мјесеца прије тога свечано, у Спасопреображенској катедрали, једној од најугледнијих тамошњих цркава, у присуству самога цара Николе I, његове свите, једног броја министара и цијелог Синода, посвећен за владиком. Послије тога слиједиле су му задуго и друге почести, које су му указиване у високом руском друштву. Послије шестомјесечног одсуства враћао се расположен у домовину. Долазио је грабакулом „Проностико“, коју је најмио био у Трсту за себе и своју пратицу, секретара Димитрију Милаковића и Стефана Петровића, као неког тјелохранитеља. „Био је задовољан и ведре дупе“, како га на повратку приказује професор Павле Поповић. „Враћао се знатно појачаним ауторитетом, са снажно добивеном потпором моралном и материјалном, са новим плановима о уређењу и јачању земље и о свом личном образовању.“⁷² Све му је то подизало снагу, кријепило га, уливало наду и стварало расположење. Али што се више приближавао свом завичају, све је више доживљавао непријатности и разочарење. У Дубровнику га је сачекало педесетак православних грађана са вишеконзулом Јеремијом Гагићем, али када је посјетио православну цркву на Посатима, нашао ју је затворену, а њени свештеници „нијесу се дали видијети, званично су се разбољели“.⁷³ Два дана касније, кад је био у Херцег-Новом, на Савини, доживио је исто изненађење и разочарење. Црква је била затворена, а само држање викара манастира Макарија Грушића према њему показало се олушно, недостојно и простачко. У извјештају који је послје тога поднио далматинском епископу Јосифу Рајачићу, Грушић се снисходљиво, кукавички и полтронски хвалио да је примио

⁷⁰ Видо Латковић, нав. дј., 25, 26.

⁷¹ Петар Петровић Његош, *Писма*, II, Макарију Грушићу, 26, 27.

⁷² Павле Поповић, *Млади Његош*, *Из књижевности*, III, 1926, 97—98.

⁷³ Петар Колелдић, *Његош у Дубровнику 1833. године*, *Гласник српског научног друштва*, Скопље, 1940, 84, 88.

његов „високо почитајемни налог“ и да је према њему и поступио. „Јављам Вашему Високопреосвјашченству“ — извјештавао је покорио Грушић — „да епископ черногорски Петар Петровић јест дошао у Порто Розе на 26. нојеврија на 10 ура; у 12 ура дошао је у манастир Савину да се јави и с истијем епископом горепоменутијем дошао је депутат од Порто Розе. На истоме епископу на персима крест велики от дијаманата и голфија от дијаманата, на којој је круна сва суме (?) дијаманата.

Јављам Вашему Високопреосвјашченству да нити сам зво-нио, нити лубардао, нити сам им церкву отворио. Пошто је ви-дио да сам тако оштро се показао поселио је у келију по уре тако, заиска да му отворе церкву, улезе у церкву и целива и пеће збогом из церкве с истијем депутатом пут Котора...“⁷⁴

О Његошевој посјети Савини епископа Рајачића је обави-јестио и которски протопрезвитер Јаков Поповић. Али његов извјештај је још опширнији од Грушићева. У њему он највише говори о Његошевом доласку, кретању и посјетама које је при-мио у Котору. Поповић је удворички и са страхопоштовањем изрицавао наређења епископа Рајачића и аустријских власти које су предузеле биле све мјере да осујете и онемогуће Његошу при повратку из Русије у домовину свако мијешање и утицај који би могао да има на православно становништво Боке. За-чудо је држање и поступак овог православног свештеника као и још једног манет броја бококоторског свештенства. Из страха и „сервилности према тадашњим надлежним властима они су толико далеко ишли да су за рачун Аустрије шпијунирали Црну Гору и њене владике“.⁷⁵

Аустријске власти су вјечно са полозрењем и непријатељ-ски пратиле Његоша. Оне су зазирале од његова утицаја који би могао да има на извјесно становништво Боке, а преко њега и од саме Русије. Али све то није умањивало Његошеву љубав и интерес за Боку. У једном писму које је писао пред крај живота он за Боку каже да га за њу везују „најсветије успомене и пријатељства још из дјетинства“.⁷⁶

Бока је за Његоша много значила у његовом васпитном и духовном значају. Као дјечаку и пастиру који ју је гледао са ловћенских страца и висина, она га је мамцла, отвараала му ши-роке видике и у њему будила нове чежње и жеље. Дошавше, када ју је још непосредније упознао и саживио се са њом, он је још више осјетио сву њену лепоту и благотворност. Живот у Новоме и уопште у Приморју у то вријеме био је материјално врло повољан и удобан. Културно он је био знатно сребешнији

⁷⁴ Епископски архив, Котор, 1833, № 10.

⁷⁵ Душан Вуксан, *Владика Раде у Котору 1833*, *Српски књижевни гласник*, 1929, књ. XXVI, бр. 3, 299.

⁷⁶ Видо Латковић, *нав. дј.*, 25.

и развијенији од онога сеоског и ратничког којим се живјело у Црној Гори. Сама природа је још откривала своје дражи и љепоту.

Његоша, као ученика, није много олушевљавала Троповићева школа. Њега је више занимала сама херцеговска средина и живот у њој. На Приморју он је, како каже Исидора Секулић, „гледао море и затоне, крилате једрилице које долазе и одлазе“, „упознао палме и агаве; видно доста богатства и начин живота који се изградио под Млечићима; слушао песму и музику по нотама; дивио се гиздавим поморским капетанима, који су мало остајали на дому, чекали први добар шум ветра да опет крену вељој реци“, о којој је певала чежњива девојачка песма на Приморју.⁷⁷

Сав тај свијет био је друкчији, богатији и живописнији од онога посног и сивога, али за младог Петровића блиског и драгог црногорског камена и учауреног патријархалног живота на Његушима и на Цетињу. Све се то скупа наметало као двије различите и супротно обојене слике, које су зато постајале још живље и изразитије. Старе херцеговске градске зидине, грађевине босанског краља Твртка I, тврђава Шпањола, манастир св. Антонија и св. Франа и црква св. Михаила, будили су у њему мисли о прошлости, о једном протеклом животу и духу једнога времена. Али више од свега младог Петровића је привлачио манастир Савина са Црквом св. Саве, која га је опомињала на Немањиће, а друга, на другој страни града, на митрополита Саватија Љубибратића, црногорског добротвора и пријатеља његовог дома, који је учествовао у откупу владике Данила Петровића од Турака када су га били осудили на смрт. Раду су још причали да се тамо негде испод чемпреса налази и гроб португалског пјесника Флавија Еборенског који је желио да ту и мртав почива; пјесника који је дирљиво оијевао и легендарну смрт двојице младића који су се из љубоморе, због исте вољене дјевојке, ту, педалско и убили, на извору „Мила“, који је послије тога догађаја назван „Немила“.

Богати су били и упечатљиви приморски утисци младога Радивоја Петровића. Дубоко су се они били ушли и урезали у његову пријемчиву и пјеснички надахнуту душу. Док је био ученик у Топлој, његов друг Достинић не памти да је пјевао пјесме. Али су му остали утисци и доживљаји који су се доцније одразили и у његовим лирским и епским стиховима. Његова изузетно лијепа љубавна пјесма „Ноћ скупља вијека“ сва је у изразу страствене чулне жудље за уживањем, у психичком саосјећању и у раскошном опису цвјетне и мирисаве приморске природе једне прољећне, магичне и мистичне мјесечеве ноћи. Иако је пјесма постанком и доживљајем, како се претпоставља,

⁷⁷ Исидора Секулић, нав. дј., 64.

везана за један други наш градић на Приморју, она, вјерујемо, носи исто толико, ако не и још више, утиске које је пјесникова душа понијела из својих раних херцеговских дана. „Једном свом давнашњом утиску из ране младости“ — како каже Павле Поповић — „пјесник је дао израза“ и у једном „Колу“ свога најбољег књижевног остварења, у „Горском вијенцу“. У ритмичким, рељефним и достојанственим стиховима он је насликао Херцег-Нови у једном моменту његовог срећног догађаја из прошлости када су га храбри Млечићи и Црногорци 1697. године ослободили од Турака и на Каменом победили Хусеина (Топал-пашу), који им је стижао у помоћ.⁷⁸

„Дивна саика што си онаа снито!
 Млечићи те морем подузеше,
 Црногорци гором опасаше,
 састаше се у твоје зидове,
 окропише крвљу и водицом,
 те отада не смрдиш некршћу.
 Топал-паша су двадесет хиљадах
 да поможе Новоме хиташе,
 среташе га млади Црногорци
 на Камено, поље повзано.
 Турској капи ту име погину,
 сва утону у једну гробницу;
 мож' и данас виђет' контурницу.“

Љубав, приврженост и оданост према Боки Његош је показивао кроз цео свој живот, не само као пјесник и заљубљеник у њене менте, него и као патриота, државник и као господар Црне Горе који је био надахнут слободарским духом и идејом општег народног ослобођења. Бурне и револуционарне 1848. године, када су настала комешања међу народима и када су међу Боксљима и Дубровчанима избиле великоиталијанске и друге туђе, шовинистичке тенденције, Његош, који је од почетка своје владавине радио на јединству са сусједним покрајинама, шаље им од своје стране и „свијех Црногораца, као најближе браће и највећих добродјетља на свијету објављенија“, којим им даје на знање да сва друга „намјеренија“ и позив одбаце на страну и да срцем и душом буду привезани својој народности и сасвијем вјерни и послушни Јелачићу, свом једноплеменом бапу од Троједне краљевине (Хрватске, Далмације и Славоније), у чије је родољубље и искреност тада тврдо био увијерен. Али уколико га не би послушали, поручивао им је, „боже, сачувај“, „постао би им заклето непријатељ“, „грњи од Турчина“. Љутио се јако на италијанске присталице. Стога је топло поздрављао Бокеље

⁷⁸ Павле Поповић, *О Горском вијенцу*, 1923, 205.

и у посланици коју им је упутио маја 1848. године истицао је њихову сродност и повезаност са Црном Гором. „Бока и Црна Гора“ — наглашавао је Његош — „тако је спојена као душа и тијело, један народ и дух, један обичај и језик“ и један без другог не може ни живјети ни умријети, и зато вас ја у срцу не разликујем од Црногораца, и готов сам вазда зао и добро дијелити“.⁷⁹

Годину дана касније, 1849, поред осталог, Његош је писао и бану Јелачићу „да је свагда са свим силама настојавао, како што и данас настоји, да невредимо спокојствије остане међу Боком и Црном Гором“, на што га је „из Бетњиства заклела најјача свеза и љубав братска“.⁸⁰ Његош се увијек старао да смири унутрашње прилике међу Бокелјима и да им „учини олакшицу у њиховом биједном стању“. Има увјерења да је и гроб подигао на Ловћену, на оној висини, да би засвагда остао на погледу Боке са којом је у току цијелог свога живота и био повезан духом и срцем. Свакако, и више од свега тога, гроб пјесника „Горског вијенца“, величанствене поеме о слободи, симболично означава идеју нашег општег народног ослобођења и братски сједињене и јединствене југословенске народе.

⁷⁹ Петар Петровић Његош, *Писма*, III, *Бокелјима*, маја 1848, 385.

⁸⁰ Петар Петровић Његош, *Писма*, III, *Јосипу Јелачићу*, 13. јуна 1849, 417.